دکتور حبیب الله تږے

دې یو ځائے لیکي: ((د سبا ناري په وخت د کلي د ماجت ملا راغے او په فارسي ئې خبرې راسره پېل کړې. څهٔ رنګه چې مُلا ته معلومه شوې وه چې زهٔ له هند نه راغلے یم نو په خاص ډول دې ته لېوال ؤ چې د افغانانو (یعني هغه چا) په باره کښې معلومات تر لاسه کړي چې دهٔ اورېدلي وو چې د هند تر ټولو نه جنګیالي خلق دي او قبیلې ئې په دې افتخار کاوهٔ چې له هغوي (افغانانو) سره له یوهٔ نسله دي.)) کېپل خبرې ته دوام ورکوي او لیکي ((د شیروان په ولایت او شاوخوا سیمو کښې ځائي خلقو د خپل اصل او نسب په باره کښې داسې پوښتنې رانه کولې چې په یادو نهٔ ارزي او دا ځکه چې له عام ذهنیت سره اړخ لګوي او هغه دا چې د لرغوني البانیا (شیروان) د یوې سیمې خلق د هند د تاتارانو هغه قبائل جوړوي چې د افغانانو په نامه یادېږي... زما په یادداشتونو کښې یو مطلب دے چې له داسې یو کتاب نه مې رااخستے چې اوس ئې نوم نهٔ راځي. مطلب دا دے... لرغونو البانیانو خپل هېواد ترکانو ته ورخوشے کړ... او دوي خپله د افغانانو یا هغه ملت جوړ کړ چې ارمنیان ئې خپل ورونه بولي. البته ژبې ئې اوس فرق لري. خو دا د ژبو فرق په ډېره اسانه پېښېدلې شي.(٤٠)

بیلیو هم یو ځائے افغانان د اصل او نسب په لحاظ له ارمنیانو سره تړي او حتٰي د ((افغان)) لفظ هم د ارمنیانو د ((اغوان)) یو نوے شکل بولي. دې ((د افغانستان د قوم پېژندنې مطالعه کښې)) د پښتنو د بیلو بیلو قبائلو او اقوامو د اصل او نسب په باره کښې د ډېر اوږدهٔ بحث نه وروستو وائي: (پښتانهٔ د هغوي د خپلې عنعنې په اساس له لرغوني یوناني مؤرخ هیروډوټس نه تخمین یوه نیمه پېړۍ او له لرغوني یوناني جغرافیه پوه سترابو نه تقریباً ځلور نیمې پېړۍ پخوا غور کښې اوسېدل. خو کوم قومونه چې د دغو دریو تنو یوناني مؤلفینو په خپلو آثارو کښې د غور او شاوخوا او د لرغوني آریانا په نورو برخو کښې یاد کړي دي. مونږ ئې د پښتنو له اوسنیو اقوامو سره د نومونو د شباهت او مطابقت په اساس د ټولو څرک ولګاوهٔ. مګر د دغو دریو لرغونو مؤلفینو په آثارو کښې هیڅ داسې قومي نوم نهٔ دے راغلے چې هغه دې افغان سره مشابهت او مطابقت ولري. حتٰي خپله پښتنو هم په

خپله قومي شجره کښې د افغان په نامه کوم قوم يا اولس نۀ دے ياد کړے. بيليو خبرې ته دوام ورکوي او وائي(عربان د مخه تر دې چې د خپلو فتوحاتو په لړ کښې افغانستان ته ورسيږي. د ((اغوان)) يا ((اوغان)) له نامۀ سره د ارمنستان د غرنيو خلقو په مفهوم، بلد وو. نو کله چې د پښتنو غرني ملک ((غور)) ته ورسېدل، پښتانۀ ئې هم د اوغان يا افغان يعني غرنيو خلقو په نامه ياد کړل. خو بيليو وائي دا امکان هم شته چې د غور پښتانۀ خپلو ګاونډيانو د عربو له وررسېدلو نه د مخه افغانان بللي وي او بيا عربانو هم په هم دې نامه ياد کړي وي.

بيليو وائي کۀ خبره داسې وي نو سړے دې نتيجې ته رسيږي چې د غور اوسېدونکي اصلاً له ارمنستان نه راغلي ((اغوانان)) وو او له يهودانو او د غور له ځائي اوسېدونکو سره ئې يوه ګډه او واحده ټولنه جوړه کړې وه.(۴۱)

بيليو په هم دې ارتباط د پښتون او پښتونخوا په کلمو هم ښائسته اوږد بحث کوي او په دې لړ کښې وائي چې د پښتون کلمه اصلاً له فارسي ((پشته)) نه راوتې ده. دې وائي ((پشته)) په فارسي کښې د غونډۍ يا غرۀ معنا لري. څۀ رنګه چې پښتانۀ په ((پشته)) يا غرۀ کښې اوسېدل نو د پښتنو يا غرنيو خلقو په نامه ياد شول او هېواد ئې پښتونخوا يعني د پښتنو ملک وبلل شو. خو د بيليو دا تعبير د دۀ د خپل ذهن او تصور مولود ښکاري. ځکه مونږ پوهېږو چې په فارسي کښې غرۀ ته ((پشته)) نۀ وائي. بلکې ((کوه)) ورته وائي او په يو شمېر زړو ايراني ژبو کښې هم دا کلمه تقريباً په هم دې شکل راغلې ده. مثلاً په پهلوي کښې دا

کلمه کوف Kof په اوستا کښې کوفه Koafa او په زړه فارسۍ کښې کوفه Kaufa ده. (۴۲)

په پښتنو کښې البته کوه ته غر وائي او د افغانستان د ځينو ځايونو په نومونو کښې هم د غر ريښه په يوۀ يا بل شکل شته. لکه ګرديز، غرجستان يا غرشستان، غور او ښائي نور. نو کۀ په لرغونو وختو کښې د پښتنو ګاونډيانو او يا وطنداراناو غوښتي وې چې پښتانۀ د غرنيو خلقو په نامه ياد کړي، هرومرو به ئې د کوهستانيانو يا غرستانيانو يا ګرستانيانو او يا کوم بل داسې نامه ياد کړي وې چې د کوه يا غر يا ګر ريښه به پکښې وې او د پښتنو ملک به ئې هم البته کوهستان يا غرستان او يا دې ته ورته يو شے بللے وې.

يو شمېر نورو غربي ليکوالانو هم دا نظريه منلې چې افغانان ارمنيان دي. (۴۳) خو د دوي ټولو خبره په هغه روايت بنا ده چې د کروسنسکي په خاطراتو کښې راغلې او وائي چې پښتانۀ د ګوډ تېمور په وخت کښې له ارمنستان نه د افغانستان د قندهار سيمې ته لېږدول شوي دي.

معتبـر تحریـري اسـناد د کروسنسـکي دا خبره په قاطع ډول فسخ کوي دا اسناد چې تفصیل ئې د دې لیکنې په څلورم فصل کښې راغلے دے، په ښېخي صراحت او وضاحت وائي چې د تېمور د یرغلونو په وخت کښې په ننني افغانسـتان کښې پښتانهٔ یو آباد اولس دے او تېمور څو څو واره یرغلونه پرې کړي دي او ډېر زیات ئې ورنه وژلي دي حتٰي یو شـمېر ډېر پخـواني اسـناد، لکـه د بېرونـي، عتبـي، ابـن اثیـر او نـورو لیکنـې او د غزنویـانو د وخت د څنو شاعرانو اشعار، دا ښیي چې پښتانهٔ له ګوډ تېمور نه څو سوه کاله د مخه د ننني افغانستان له بیلو بیلو سیمو نه نېولي بیا د اباسیند تر غاړې پورې میشته او اباد دي. وروستو به وښیو چې دوي په دې سیمو کښې له دومره پخوا نه اباد دي چې له تېمور نه ډېر پخوا یوه ښائسته لویه سیمه ورته منسوبه او د «افغانسـتان» په نامه یاده شوې ده.

څنو غربي لیکوالانو بیا پښتانهٔ د ارمنیانو تر څنګه له ګرجیانو سره هم تړلي دي. یو له دغو لیکوالانو نه Clairaut کلېرات دے. کلېرات وائي دهٔ ته یوهٔ ګرجي چې جوزف نومېدهٔ وئیلي دي چې افغانـان په دې عقیده دي چې د نـوح پېغمبر زوي یافث، درې زامن لرل چې نومونه ئې ارمن، اغوان او کردون وو او ارمنیان، اغوانان او ګرجیان په ترتیب سره د هـم دوي اولادهٔ او اغوانـان بیـا وروسـتو لـه ارمنسـتان نـه د سلېمان غرونـو تـه لېږدېدلي او دا اوسنے افغان اولس ئې جوړ کړے دے. (٤٤)

دا او هغه نور مطالب چې مونږ تر دې ځایه راواخسـتل، پـه اصـل کښـې ټـول یـا پـه عنعنـوي روایاتو بنا شوي دي او یا په عـادي مشـاهداتو. اما کـومې اصـولي او دقیقـې څېړنـې چـې د پښـتنو د تاریخ، ژبې او اجتماعي خصوصیاتو په باره کښې د نولسمې پېړۍ له اوائلو نه را دې خوا تـه شـوي دي، د هغو په نتیجه کښې دا نظریات رد شوي دي. نوې څېړنې پښتانهٔ د اصل او نسب په لحاظ آریایان او د هنـدو اروپـائي کـورنۍ د هغـې سـترې څـانګې غړي بولي چې د هندو ایراني په نامه یادېږي.

وړومبنے غربي مؤلف چې د پښـتنو د اصـل او نسب په باره کښې ئې عنعنوي روایات پـه کلکـه رد کړل، هغـه منسـتورات الفنسـتن دے. د الفنسـتن معروف کتاب، د کابل سلطنت چې آن په کال ١٨١٤ کښـې لیکـل شـوے دے د پښـتنې ټولنې د اصـولي مطالعې په برخه کښې داسې دقیق او نفیس اثر دے چې تر اوسه ئې سارے نهٔ دے لیکل شوے.

الفنسـتن د خپـل اثـر یـو بحث د پښـتنو د اصـل او نسـب مطـالعې تـه وقـف کـړے دے. دې پـه دې برخه کښې وړومبے هغه عنعنوي روایت رااخلي چې پښـتانهٔ بني اسـرائیل ګڼي او بیـا وائـي د دغـه روایت د بطلان دلائـل خپله په هم دې روایت کښـې پراتـهٔ دي. څکـه دې وائـي دا روایـت سـاول (ملـک طـالوت) د ابـراهیم پېغمبر پینځـهٔ څلوېښـتم پښـت ګڼي او قـبص د ساول اووهٔ دېرشم پښت بـولي. خو دې وائـي د دې دوو ټکـو اول لـه مقـدس کتـاب، تـورات سـره قطعـاً اړخ نـهٔ لګـوي او دوهـم ټکے ئې

منطق نۀ مني ځکه يواځې اووۀ دېرش پښتنه شپاړس سوه کاله نۀ کېږي. (۴۵)

الفنستن هم دلته د ويليم جونز هغه تبصره هم يادوي چې اسيائي څېړنو په خپرونه کښې ئې د ونستارټ په ترجمه کړې او مونږ په هم دې بحث کښې د مخه رااخستې ده. الفنستن هغه ځلور دليلونه چې جونز د خپلې ادعا د ملاتړ دپاره وړاندې کړي دي يو يو په مستدل ډول ردوي او وائي:

«د افغانانو او يهوديانو د دود او دستور تر منځ ډېر شباهتونه ښودل کېدلې شي. خو دغه راز شباهتونه د بيلو بيلو اولسونو د اجتماعي ژوند په عېن مرحله کښې معمول وي او کۀ دا ټکے د قومونو ترمنځ د عېنيت دليل وي نو بيا کېدے شي چې تاتاران، عربان، جرمنان او روسان ټول يو شے وي.» (۴۶) په دې ډول الفنستن دا نظريه چې پښتانۀ بني اسرائيل دي غوځه ردوي.

الفنستن هم دلته دا نظريه هم ردوي چې پښتانۀ اصلاً قفقازيان دي. دې په دې ارتباط ليکي «له يوۀ نه زياتو اروپايانو دا عقيده هم څرګنده کړې ده چې افغانان د قفقازيانو يوه قبيله او په خاص ډول د ارمنيانو اولادۀ ده. خو خپله پښتانۀ هيڅ کله هم ځانونه د ارمنيانو له نسله نۀ بولي. اما ارمنيان دا خبره کوي.» الفنستن وروستو له يو څۀ بحث نه ليکي: «زۀ د دې دپاره هيڅ دليل نۀ وينم چې افغانان له غربي قفقازيانو سره وتړم. البته يو جرمني چې نوم ئې راته نۀ راځي دا خبره کړې ده چې په تېره پېړۍ کښې ئې هلته افغانان ليدلي دي خو دا خبره د هيڅ شي د ثبوت دليل نۀ شي کيدلې. (۴۷)

جان ملکم هم د فارس په تاريخ کښې هغه روايت ردوي چې وائي پښتانۀ بني اسرائيل دي او ليکي « هيڅ داسې کومه کتيبه نۀ ده پېدا شوې چې دا عقيده تائيد کړي چې پښتانۀ د يهوديانو له نسله دي او د دوي خپله مبهمه عنعنه په داسې يوه موضوع کښې د مسلم حقيقت په حېث نۀ شي منل کېدلې. (۴۸)

اما کوم غربي مؤلف چې د پښتنو د اصل او نسب په باره کښې ئې وړومبے ځل ډېره وسيعه او دقيقه اصولي څېړنه وکړه او په نتيجه کښې ئې د پښتنو د اصل او نسب په باره کښې عنعنوي روايت رد کړل هغه ستر مستشرق او د بشري علومو لوئے عالم برناډ ډورن دے چې د خپل علمي ژوند يوه لويه برخه ئې د پښتنو د ژبې او تاريخ مطالعې ته وقف کړې ده.

ډورن د خپلو ډېرو نورو کارونو تر څنګه د خواجه نعمت الله هروي تاريخ «خانجهاني و مخزن افغاني» په انګرېزۍ ترجمه کړې او په لندن کښې ئې په کال ۱۸۳۶ کښې چاپ کړے دے. دۀ په دې ترجمه يو لړ ډېر پاخۀ او ارزښتناکه يادداشتونه ليکلي او له کتاب سره ئې ضميمه کړي دي. ډورن د هم دې يادداشتونو په يوه برخه کښې د هغه روايت په ارتباط چې پښتانۀ بني اسرائيل بولي داسې ليکي:

«دا چې د فارسي ژبې مؤرخين پښتانۀ د يهودو له نسله ګڼي دا پرته له يوې خبرې نه د کوم بل شي ثبوت نۀ شي کېدے او هغه دا چې دا ليکوالان روايات، پرته له دې چې ماهيت ئې معلوم کړي، د

خپل دود په اساس د مسلمو حقائقو په توګه ثبتوي. (۴۹)

دغه راز ډورن وائي دا چې افغانانو او یهودیانو نومونه سره یو شی دي، د دې دلیل دا دی چې افغانان مسلمانان دي. د مسلمانانو او یهودیانو ډېر نومونه مشترکه تاریخي او قومي منبع لري. دا چې د افغانانو څهرې ښځې یهودیانو ته ورته دي. دا هم د دې دلیل نهٔ شي کېدی چې پښتانهٔ د یهودیانو له نسله دي. ډورن د دې خبرې د تائید دپاره د جان ملکم دا عبارت رااخلي چې ((کهٔ د دوو اولسونو د څهرو سره ورته والی د دې دلیل کېدی شي چې هغوي دي له عېن نسله وي، هلته نو بیا کېدی شي چې کشمیریان هم د خپلو څهرو له امله د یهودیانو له نسله وبلل شي. څکه یو شمېر عربیان کشمیریان هم کټ مټ یهودیانو ته ورته بولي. (۵۰)

ډورن د هغه روایت په رد کښې چې وائي پښتانهٔ د بیت المقدس له شاوخوا سیمو نه افغانستان ته تللي دي، وائي پښتانهٔ له کوم بل ملک نه افغانستان ته نهٔ دي تللي. بلکې لکه څنګه چې سر ویلیم جونز وائي ((د لرغوني پارو پامیزاد (یعني مرکزي افغانستان او شاوخوا سیمو) اصلي او ځائي اوسېدونکي دي. ډورن وائي ((تاریخ دا ثابته کړې ده چې د غزنوي سلطان محمود د واکدارۍ په وخت کښې او تر هغهٔ نه ډېر پخوا دوي (افغانان) په هغو کلاوو کښې اباد وو چې تر اوسه پکښې میشته دي. (۵۱) یو شمېر معتبر اسناد چې زمونږ د دې لیکنې په څلورم فصل کښې راغلي د ډورن د دې ادعا مؤید دي.

ډورن هغه روایت او نظریات هم ردوي چې پښتانهٔ ارمنیان بولي او وائي کهٔ سړی د ارمني اغوانانو تاریخي سوابق د سېنټ مارټن په هغه اثر کښې ولولي چې د ارمنستان خاطرات نومېږي نو سمدستي به په دې قانع شي چې ارمني اغوانان او پښتانهٔ یا افغانان یو شی نه بلکې دوي بېخي سره جلا اولسونه دي. (۵۲)

ډورن د څنو غربیانو دا نظر هم چې وائي پښتانهٔ له اصله ګرجیان دي او ګرجي ژبه وائي، بېخي بې اساسه بولي او وائي چې په هیڅ غور نهٔ ارزي. (۵۳)

ډورن په پائې کښې پښتانهٔ د هندو اروپائي اولسونو د ستړې کورنۍ غړي بولي مګر په عېن وخت کښې ئې یو ځان ته لرغوني اولس ګڼي او لیکي ((زهٔ دا خبره منم چې افغانان به د هغې ستړې کورنۍ غړي وي چې جرمنیان، هندیان، سلوانیان او یونانیان وریورې مربوط دي خو لکه چې څنګه مونږ د دې دپاره هیڅ تاریخي ثبوت نهٔ لرو چې وښیو یونانیان یا جرمنیان د هندیانو اولادهٔ ده، دغه راز دا هم په یقین سره نهٔ شو وئیلی چې افغانان د لرغونیو فارسیانو یا هندیانو اولاده ده. (۵٤)

په دې برخه کښې د ډورن او جان ملکم نظر تقریباً سره یو دی. ملکم هم وائي چې د افغانانو له عاداتو نه داسې ښکاري چې دوي له فارسیانو، تاتاریانو او هندیانو نه جلا او متفاوت خلق دي. (۵۵)

دا وو هغه د یادونې وړ روایات او نظریات چې د پښتنو د اصل او نسب په باره کښې په شرقي

او غربي آثارو كښې زمونږ له نظره تېر شوي وو او دلته مو څومره چې ممكنه وه په هغه هومره مختصر خو داسې شكل راواخستل چې په مفهوم كښې ئې څۀ بدلون را نۀ شي.

په پايې كښې بايد ووئيل شي چې په معاصر وخت كښې پوهانو د يوۀ اولس د اصل او نسب د معلومولو يوه ښه لار د هغه اولس د ژبې د اصل او ريښې د ماهيت څرګندول ګڼلې او د پښتو ژبې په باره كښې هم په دې ارتباط كافي څېړنې شوې دي. نو زمونږ د دې ليكنې دا بل فصل به د هم دې څېړنو يو اجمال وي.

د اول فصل يادداشتونه:

1) راورټي، هنري، پښتو ګرامر، مقدمه مخ ٤
2) ابوالفضل، آئين اكبري مخ ٤٠٦و ٤٠٧
3) درويزه اخون، تذكرة الابرار والاشرار مخ ٨٣و ٨٤
4) هروي، خواجه نعمت الله، تاريخ خان جهاني و مخزن افغاني، ټوك ١ مخ ٦٣-١١٥
5) ونسيټارټ، آسيائي څېړنې، ټوک ٢ مخ ٦٧ كال ١٧٨٤
6) هم دا اثر هم دا مخ
7) رابنز، د ژبپوهنې لنډ تاريخ مخ ١٣٤
8) برنز، اليګزنډر، بخارا ته سفر، ټوک ١ مخ ١٦٢-١٦٤ لندن كال ١٨٣٤
9) برنز، كابل، مخ ١٠٩ (لاهور، دوهم چاپ كال ١٩٦١ اول چاپ
10) مور كرافټ، ويليم، سفرونه ټوک ٢ مخ ٣٥٣
11) هم دا اثر مخ ٣٤٨
12) ميسن، چارلز، د مختلفو سفرونو خاطرات، ټوک ١ مقدمه مخ ٤١و ٤٢
13) روز، جورج، افغانان، لس قبيلې او د شرق سلطانان، مخ ٧٩
14) هم دا اثر م-١-٢٤
15) هم دا اثر مخ ٢٧
16) هم دا اثر مخ ٣١
17) هم دا اثر مخ ٤٢و ٤٣
18) هم دا اثر مخ ٤٣
19) هم دا اثر مخ ٣٥-٣٦
20) بيليو، د افغانستان د قوم پېژندنې مطالعه، مخ ١٩٠
21) بيليو، د افغانستان طوائف، مخ ١٥
22) بيليو د افغانستان د قوم پېژندنې مطالعه مخ ١٣و ١٤
23) منهاج الدين، طبقات ناصري، د راورټي انګرېزي ترجمه، ټوک ١ مخ ٣١٣
24) راورټي، د افغانانو د اصل او ريښې په باره كښې ځنې تبصرې، د بنګال د آسيائي ټولنې مجله، كال ١١٨٥٤ نمبر ٦
25) راورټي، پښتو ډكشنري، مقدمه مخ ١١و ١٢
26) د يهوديانو دائرة المعارف مخ ٢٢٣-٢٢٤
27) ابوالفضل، آئين اكبري، انګرېزي ترجمه، ټوک ٢ مخ ٤٠٧
28) فرشته، محمد قاسم، تاريخ فرشته، د برګز ترجمه، ټوک ١، مخ ٤
29) ډورن، برنارډ، د افغانانو تاريخ، يادداشتونه، مخ ٦٤، حاشيه ١
30) ملكم، جان، د فارس تاريخ ټوک ١ مخ ٥٩٦
31) په افغانستان او شاوخوا ملكونو باندې د مغلو له يرغل او تسلط نه وروستو، د افغانستان په ګرمسېر او شاوخوا سيمو كښې مغلو په يوۀ يا بل شكل واكداري كړې او د سيمې له خلقو سره ګډ شوي دي او په خپلو فوځونو او لښكرونو كښې ئې هم ډېر زيات محلي خلق، په تېره بيا پښتانۀ ځائے كړي دي. د سيمې د مؤلفينو او مؤرخينو ليكنې داسې ښيي چې په ډېرو مواردو كښې د فوځ د سر خلق مغل دي. خو نور فوځيان ئې اكثره افغانان دي او لكه څنګه چې برنارډ ډورن اټكل كړے دے په ډېر غالب ګمان هم دا اختلاط د دې سبب شوے دے چې يو شمېر مؤلفين افغانان او د سيمې ځنې نور خلق مثلاً جرمائييان هم مغل وګڼي. خپله د افغانانو له اصل او نسب سره عدم بلديت د دغو مؤلفينو قضاوت زياتره متاثر كړے دے. بايد ووئيل شي چې د دې مؤلفينو په آثارو كښې افغانان او جرمائييان، په پرله پسې ډول، څنګ په څنګ ياد شوي دي او تر كوم حده چې ماته معلومه ده د جرمائييانو د اصل او نسب د څرګندولو په باره كښې تر اوسه هم كومه د يادونې وړ څېړنه نۀ ده شوې.

32) کتبي، محمود ، تاریخ آل مظفر مخ ٤٤
33) هم دا اثر مخ ٣٢و٣٣
34) د دې کلمې په معنٰي نهٔ زهٔ پوه شوم او نهٔ د تاریخ آل مظفر مهتمم څهٔ پرې وئیلي دي.
35) کتبي، تاریخ آل مظفر ، مخ ٣٧
36) میر خواند ، تاریخ روضة الصفا ، ټوک ٤ مخ ٤٧٤
37) ډورن، د افغانانو تاریخ، یادداشتونه، مخ ٦٦و٦٧ (انګرېزي)
38) هم دا اثر هم دا مخ
39) کروسنسکي، د یوهٔ سیاح خاطرات، مخ ٢١-٢٣
40) کیپل، جورج، سفرنامه، ټوک ١ مخ ٢٠٣و٢٠٤
41) بیلیو ، د افغانستان د قوم پېژندنې مطالعه مخ ٢٠٤-٢٠٧
42) برهان، محمد حسېن، برهان قاطع، ټوک ٣، مخ ١٧٣٩، د دکتور معین په اهتمام تهران ١٣٦٢
43) ډورن، مخکښې یاد شوے اثر مخ ٧١
44) الفنستېن، د کابل سلطنت، مخ ١٥٤-١٥٦
45) هم دا اثر مخ ١٥٦ حاشیه ٢
46) هم دا اثر مخ ١٥٧
47) هم دا اثر مخ
48) ملکم، جان، د فارس تاریخ ټوک ١ مخ ٥٩٧
49) ډورن، مخکښې یاد شوے اثر مخ ٦٥
50) هم دا اثر مخ ٧٢
51) هم دا اثر هم دا مخ
52) هم دا اثر مخ ٦٦-١٧
53) هم دا اثر مخ، ٧٩
54) هم دا اثر مخ ٧٢
55) ملکم، جان، د فارس تاریخ ټوک ١ مخ ٥٩٧